

BIOETIKOS METODOLOGINIO PAGRINDO PAIEŠKA (II): VIENAPRINCIPINĖ PRIEIGA

Aistė Bartkienė

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-011513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 7617

Antrajame svarstomos temos straipsnyje (pirmasis – Bartkienė 2011) analizuojami bioetinių prieštarų sprendimo būdai, pateikti P. Singerio ir T. Engelhardto teorijose. Abu teoretikai naudoja vienaprincipinę prieigą, laikydamiesi nuostatos, kad užtenka vieno esminio principo nustatant normatyvines bioetikos gaires. P. Singeris, plėtodamas utilitarinę poziciją, kvestionuoja tradicinę asmens sampratą. T. Engelhardtas, pabrėždamas pagarbos autonomijai principą, pasiūlo deontologinę bioetikos versiją. Viena vertus, nagrinėjami autoriai formuluoja aiškias normatyvines gaires, reikalingas sprendžiant bioetines prieštaras. Kita vertus, jų pateikti siūlymai vertintini ypač atsargiai, nes pabrėžiant asmens sampratos reikšmę atmetamos tradicinės medicinos etikos vertybės – geradarybė ir pagarba žmogaus gyvybei. Straipsnyje teigiama, kad aptariamoms teorijoms, marginalizuodamos labiausiai pažeidžiamas socialines grupes, tokias kaip protiškai neįgalūs asmenys ir maži vaikai, atveria kelią dehumanizuotai ir komercializuotai medicinai.

Pagrindiniai žodžiai: bioetika, autonomija, geradarybė, žala, teisingumas.

Atkaklios diskusijos dėl etinių teiginių normatyvumo vyksta nuo XX amžiaus pradžios, kai buvo suabejota, ar normatyviniai teiginiai nėra vien moralinio agento jausmų išraiška. Galima įvardyti bent keletą galimų atsakymų į klausimą, kas padaro etiką normatyvią. Vienas iš pasiūlymų yra aiškinti normatyvumą tuo, kad mes turime paklusti įstatymams, įskaitant ir etikos normas, nes paklūstame valdžiai, tačiau tuomet kyla klausimas: kodėl turime paklusti valdžiai? Kita vertus, galima postuluoti, kad egzistuoja tradicinės moralės duotybės (objektyvios vertybės, priežastys ar privalėjimai), kurios turi normatyvumą savyje ir šitaip sustabdo tolesnį klausinėjimą. Bet tuomet kyla klausimas, kurį iškelia J. Mackie: kodėl turėtume tikėti,

kad tokios duotybės egzistuoja? Kiti autoriai, įskaitant ir ankstesniame straipsnyje analizuotus T. Beauchamp'ą, J. Childressą, B. Gertą, Ch. Culverį ir D. Clouserį, mano, kad moralė yra išaknyta pačioje žmogaus prigimtyje. Čia normatyvinis klausimas kyla, nes kaip agentai darome tai, ką privalome daryti, tačiau kaip agentai norime ir žinoti – kodėl? Taigi etika apeliuoja į žmogaus pažinimo galimybes ir bando atsakyti į klausimą, kokių pagrindų galima rasti ir įtvirtinti moralines normas ir kodėl tų normų privaloma laikytis.

Viena vertus, moralinės nuostatos priklauso tiek nuo religinių, tiek nuo ideologinių ar kultūrinių aplinkybių ir etikoje dėl šių nuostatų yra diskutuojama analizuojant konkrečias moralines sampratas. Etikos

teorijos, aprašančios visuomenėje egzistuojančias moralines nuostatas, yra laikomos deskriptyvinėmis. Šioms teorijoms galima iš dalies priskirti ir Beauchamp'o, Childresso, Gerto, Culverio ir Clouserio etines koncepcijas. Kita vertus, galima klausti: kas iš viso laikytina moraline nuostata? Tada reikia analizuoti pačią moralės sampratą ir racionalų teiginių pagrįstumą. Tai atliekančios etinės teorijos laikomos formaliomis, joms iš dalies galima priskirti P. Singerio ir T. Engelhardto teorijas. Normatyviųjų etikos teorijų uždaviniu galima laikyti kūrimą abstrakčių ir universalizuojamų koncepcijų, kuriomis remiantis argumentuojama, kodėl teorijos siūloma norma yra geresnė ir racionaliu pagrindu priimtinesnė už siūlomas kitų teorijų normas. Normatyviosios etikos teorijos paprastai yra skirstomos į du tipus: teleologines ir deontologines. Pirmųjų šalininkai tvirtina, kad moraliai teisinga ir siektina yra tai, kas padeda pasiekti tam tikrą tikslą. Galutinis tikslas, kurio siekti turinti būti nukreipta žmogaus veikla, priklauso nuo konkrečios teorijos. Populiariausia teleologine teorija laikomas utilitarizmas, kuris moraliai geru veiksmu laiko naudingą veiksmą, leidžiantį pasiekti laimę didžiausiam skaičiui visuomenės narių. Veiksmo gerumas vertinamas atsižvelgiant į jo sukeltas pasekmes. Šiam tipui priklauso ir straipsnyje analizuojama Singerio teorija. Deontologinės teorijos moraliai teisingu veiksmu laiko ne tokį, kuris leidžia pasiekti norimą tikslą, bet tokį, kuris atitinka iš anksto nustatytą normą. Veiksmo moralinis gerumas yra mūsų veiksmus lemiantys ketinimai, o ne jo sukeltos pasekmės. Šiam teorijų tipui priklauso darbe nagrinėjama Engelhardto teorija.

P. Singerio utilitaristinis prieštarų sprendimo būdas

Dvi ryškiausios bioetinės teorijos, paremtos vieno principo taikymu sprendžiant bioetines problemas, yra P. Singerio utilitarizmas ir T. Engelhardto sekuliarios bioetikos teorija. Vienas iš esminių Singerio pozicijos bruožų yra abejojimas žmogaus išskirtinumo iš kitų rūšių idėja. Anot jo, žmogaus orumo (angl. *dignity*) samprata labiausiai buvo išplėtotą Renesanse, laikant žmogų iš esmės aukštesne būtybe už visas kitas, nors tai tebuvo judėjiškosios-kriščioniškosios doktrinos atmaina. Filosofijoje ši samprata iki šiol esanti tiek išsisknijusi, kad net nebematoma poreikio tokį žmogaus išskirtinumą pagrįsti. Pasak Singerio, žmonių lygybės principas yra paremtas ne faktine visų žmonių lygybe (to iš principo negali būti, nes visi žmonės skiriasi savo sugebėjimais, išvaizda, talentais ir pan.), o reikalavimu su visais elgtis kaip su lygiais. Kadangi racionalumas ar aukštesnis intelekto lygmuo nėra tas pagrindas, kuriuo remiantis būtų leidžiama išnaudoti kitus žmones, tai kodėl, klausia jis, remiantis šiuo kriterijumi yra leidžiama išnaudoti nežmones? (Singer 2002: 83). Kriterijus, kuriuo remiantis į moralės sferą yra įtraukiami individai, istorijoje buvo ne vienas. Benthamas, Singerio intelektualusis pirmtakas, siūlo tokiu kriterijumi laikyti gebėjimą patirti skausmą ir malonumą. Singeris tęsia šią tradiciją ir tvirtina, kad būtina atsižvelgti į visus atvejus, kai mūsų veiksmai gali sukelti skausmą kitai gyvai būtybei: „jautrumas [skausmui] yra vienintelis apginamas rūpesčio kitais kriterijus (*boundary*)“ (Singer 2002: 85). Priėmus tokį kriterijų atsiranda galimybė atsakyti rūšizmo (*speciesism*),

o užimama moralinė pozicija tampa jautri visų gyvų būtybių atžvilgiu. Tačiau, kaip teigia Ch. Kaczoras, reikia atsižvelgti į tai, kad individai skiriasi savo gebėjimu jausti skausmą ir malonumą, o tai reiškia, kad jautrumo laipsnis turėtų suteikti skirtingas teises. Taip žvelgiant ne tik visos žmogiškos būtybės nėra lygios, bet net ir visi asmenys nėra lygūs tarpusavyje (Kaczor 2005: 31). Regis, Singerio siūloma asmens samprata nėra tokia aiški, kaip dažnai pasirengę teigti utilitarizmo proponentai. Taip pat reikia pažymėti, anot Williamso, kad žmogui matyti pasaulį žmogišku aspektu nėra absurdiška, ir šis požiūris nerodo, kad mes save laikome svarbiausiai sutvėrimais visatoje, kaip tvirtina Singeris. Manyti, kad toks požiūris tai implikuoja, „reiškia klaidingai tapatinti universalumo požiūrį su žmogaus požiūriu. Niekas neturėtų imtis spręsti apie žmonių reikšmę visatoje: klausiama apie žmonių reikšmę žmonėms“ (Williams 2004: 116).

Singerio požiūriu, pirmenybę moralėje turi tokios būtybės, kurios turi savimonę ir kurių egzistencija nepriklauso nuo mūsų sprendimų. Būtybė, turinti savimonę, gali būti laikoma trokštančia gyventi, o būtybei, kuri savimonės neturi, toks troškimas kilti negali, todėl ir mirtis nelaikoma blogiu, nes neatima iš šios būtybės ateities perspektyvų ta prasme, kad pats toks organizmas jokių vilčių, susijusių su ateitimi, iš principo negalės turėti. Tokios pozicijos Singeris laikosi visų gyvųjų organizmų atžvilgiu, tarp jų ir žmonių, kurie neturi minėtos savybės (savimonės). Iš to logiškai plaukia daugeliui nepriimtinos išvados: nėra nemoralu leisti žudyti apsigimusius kūdikius, žmones, ištiktus komos, ir visus žmogiškus individus, kurie dar neturi arba jau nebeturi jokių galimybių save suvokti (Singer

2002: 120; Singer 1993: 188–192). Singerio asmens samprata susiduria su keliais esminiais sunkumais. Pirmas – jo asmens samprata implikuoja, kad nustodami būti sąmoningi, mes nustojame būti asmenimis. Jeigu šį sunkumą bandoma apeiti, kaip tai daro Singeris, laikantis nuostatos, kad būtybė, įgavusi savimonę, tampa asmeniu, tai visgi lieka klausimas, kodėl toks „apdovanojimas“ netaikomas būtybėms (pvz., embrionams), kurios turi visas galimybes greitai sąmoningumą įgyti? (Kaczor 2005: 8). Antras – Singerio asmens apibrėžimas yra paremtas sąmoningumo turėjimu laike ir erdvėje. Tačiau, turint omenyje Kanto išvalgą, kad laikas ir erdvė tėra žmogiškojo pažinimo konstruktai, užmetami pasauliui, reikalavimas turėti laike besitęsiančią savimonę nėra laikytinas pagrindu sprendžiant dėl asmens statuso suteikimo. Kaczoro žodžiais, „ironiška, kad Singerio asmens apibrėžimas iš dalies žlunga todėl, kad yra giliai antropocentriškas“ (Kaczor 2005: 9). Kritinę poziciją utilitaristų siūlomai asmens sampratai išdėsto ir B. Williamsas. Nors tiesiogiai ji yra skirta M. Tooley, tačiau pastarojo siūloma asmens samprata yra iš esmės panaši į Singerio, todėl, mūsų nuomone, tinka ir jo pozicijai. Tooley tvirtina, jog kalbant apie abortą ir vaikžudystę reikia vartoti asmens kategoriją, kuri nurodanti, kad asmenimis laikytini tik sąmoningi ir turintys savirefleksiją individai, su kuo visiškai sutinka ir P. Singeris. Šitai apibrėžus asmenis, iš moralės ginamos sferos iškrenta ne tik kūdikiai, bet ir maži vaikai. Pasak Williamso, vartojant asmens kategoriją, susiduriama su iliuzija, kad ši kategorija yra klasifikuojanti sąvoka, tačiau ji iš tikrųjų apimanti savybes, kurioms beveik visoms būdingas laipsniškumas – atsakomybė, sa-

vimonė, refleksijos sugebėjimas ir pan. Jo žodžiais, taip sudaromas išpūdis, kad susiduriame su tam tikros klasės ar tipo būtybe, nors iš tikrųjų kalbame apie žmones, kurie įveikia tam tikrą skalės ribą, tokia asmens samprata, galinti tikti vieniems tikslams, netinka kalbant apie moralę (Williams 2004, 112).

Apibendrinant galima pasakyti, kad Singeris nemato jokių racionaliai pagrįdžiamų moralinių apribojimų, kurie, jeigu nėra grindžiami rūšistine religine žmogaus gyvybės šventumo doktrina, galėtų būti taikomi kalbant apie eutanazijos taikymą negrižtamai nesąmoningiems individams, tiek mažinant jų patiriamą skausmą, tiek užbaigiant neskausmingą, tačiau beprasmišką egzistenciją. Šio požiūrio oponentai dažnai nurodo stataus šlaito argumentus, tvirtindami, kad žudymo praktikų įteisinimas atvertų kelius kitų žmonių žudymui. Singeris tvirtina, kad toks baiminimasis yra nepagrįstas, ir kviečia prisiminti istorinius faktus. Anot jo, nei Spartoje egzistavusi tvarka, nei eskimų papročiai, susiję su senyvų žmonių išmetimu iš bendruomenės (tai reiškė jų pasmerkimą mirčiai), nei europiečių elgesys su aborigenais ir tasmaniečiais neatvėrė kelių kitoms grupėms priskiriamų žmonių žudymui pateisinti.

T. Engelhardto minimalistinio moralės supratimo nulemtas prieštarų sprendimo būdas

Kaip esminį bioetikai išskylančią sunkumą Engelhardtas įvardija pastangas į vieną turiningos ir kanoninės moralės teoriją įtraukti įvairias skirtingas moralines pažiūras. Pasak jo, svarbiausias visų teorijų trūkumas yra tas, kad jos savo prielaidose jau turi tai, ką teorija siekia pagrįsti ar įrodyti (Engelhardt

1996: x). Sekuliarioje epochoje moralė nebegali būti grindžiama nuorodomis į Dievą ar religiją, vienintelis moralinių įgaliojimų šaltinis lieka individas; dėl tokio požiūrio Engelhardto teorija neišvengiamai įgyja libertarinį atspalvį. Tačiau šis atspalvis yra būdingas tik bendram teorijos karkasui, kuris reguliuoja santykius tarp moralinių pašaliečių, o konkrečių moralinių bendruomenių viduje paliekama laisvė savo moralines normas grįsti taip, kaip jiems atrodo tinkama.

Engelhardto teorijoje centrinę vietą užima sutikimo principas. Anot autoriaus, sekuliarizuotame pasaulyje, kuriame žmonės nebepriklauso vienai gerai sustyguotai bendruomenei ir skirtingai girdi Dievą ar iš viso jo negirdi, vienintelis pagrindžiamas moralinis įgaliojimas gali būti kildinamas nebe iš Dievo, konkrečios bendruomenės moralinės vizijos ar proto, bet tik iš individų sutikimo. Šis principas turintis reguliuoti ryšius tarp moralinių pašaliečių, o norimų konkrečių moralinių nuorodų reikia ieškoti konkrečiame pasirinktame moraliniame naratyve. Engelhardtas pabrėžia didžiulę pliuralizmo ir sekuliarizacijos įtaką etikos teorijų formulavimui. Anot jo, Apšvieta, bandydama sukonstruoti sekuliarią moralę, besiremmdama proto viršenybe, viso labo bandė užpildyti spragą, kurią paliko krikščioniškosios visa apimančios moralės atmetimas.

Engelhardto žodžiais, kuo labiau tolstama nuo sekuliarios monoteistinės laikysenos (kad egzistuoja viena, teisinga, sekuliari, protui pasiekiamą moralinę perspektyvą) ir artėjama prie sekuliarios pliuralistinės laikysenos (kad gali egzistuoti daug skirtingų, bet vienodai įtikimų moralinių perspektyvų), tuo labiau judama

nuo modernybės į postmodernybę, kuri pripažįsta nepanaikinamą moralinių stovėsenų įvairovę (Engelhardt 1996: 37). Geradarybės principas visu mastu gali funkcionuoti tik konkrečioje moralinėje bendruomenėje. Kai geradarybės principas yra grindžiamas Kanto maksima, galima suabejoti jo pagrindimo įtikimumu, nes gal ne visi individai norėtų sulaukti geradarybės iš kitų, o jeigu jie nenori, kuo mes galime juos apkaltinti, klausia Engelhardtas, – geranoriškumo ir užuojautos stoka? Bet ar gali egzistuoti moralinės sankcijos už tokios stokos turėjimą? (Engelhardt 1996: 109). Geradarybės principo atmetimas, pasak Engelhardto, neskatina atmesti moralės, o tik ją nuskurdina. Problema ta, kad nėra aišku, kada geradarybė tampa privaloma, jei šis principas yra postuluojamas kaip viena iš sudedamųjų moralės dalių.

Apibendrinant galima sakyti, jog, Engelhardto požiūriu, visų poreikius vienodai tenkinanti ir visus vienodai traktuojanti sveikatos priežiūros sistema yra ne tiek moraliai nepateisinama, kiek praktiškai neįmanoma. Tokia sistema, jo žodžiais, būtų prievartinis totalitarinės ideologijos veiksmas, kai nesugebama pripažinti moralinių vizijų įvairovės tiek kalbant apie sveikatos priežiūrą, tiek turint galvoje individų teisę į savo privatų gyvenimą bei turtą – toks veiksmas laikytinas nemoralium iš sekulios moralės perspektyvos. Nepripažinimą, kad vienodai prieinama ir vienodai gera sveikatos priežiūra yra neįmanoma dėl išteklių trūkumo, galima laikyti pasekme kolektyvinės iliuzijos ar ideologijos, kuriai tam tikri faktai yra tiesiog politiškai nepriimtini (Engelhardt 1996: 377). Kita vertus, reikia pažymėti, kad Engelhardtas ne tik neatmeta konkrečių moralinių įsitikinimų reikšmės

ir būtinybės, bet pabrėžia, kad tik konkrečiose bendruomenėse mes egzistuojame kaip moraliniai agentai, turintys savo gero gyvenimo sampratą, tačiau fragmentuoto ir pliuralistinio pasaulio kontekste konkretūs moraliniai įsitikinimai susikerta su moralinių pašaliečių įsitikinimais ir tik minimali sekuliaristinė moralė gali užtikrinti taikingą ir teisingą visų visuomenės narių pamatinių interesų išsaugojimą. Engelhardto nuomone, sveikatos priežiūros sistema, veikianti sekuliarioje pliuralistinėje valstybėje, turėtų remtis tolerancija ir pagarba kitam, leidžiant jam siekti to, ką jis supranta kaip gėrį. „Kardinalios sekulios vertybės būtų tolerancija, laisvė ir praktinė išmintis, bet svarbiausia iš jų būtų tolerancija“ (Engelhardt 1996: 419).

Vienaprincipinių teorijų kritika

Singeris „Praktinėje etikoje“ nurodo, kad visi jo moralės svarstymai paremti vienodos pagarbos visų interesams principu, kitaip tariant, nešališkumo ne tik žmonėms, bet ir kitoms skausmui jautrioms būtybėms reikalavimu (Singer 1993: 21). Singerio nuomone, pats moralės, kaip mūsų pikta-vališkus veiksmus apribojančios sistemos, supratimas implikuoja jos taikymą visoms būtybėms, kurios gali būti nuskriaustos. Šitaip pateikus ir įtvirtinus nešališkumo kriterijų, nereikalingas joks kitas papildomas principas, nes yra visada aiški tiek moralės sferos apimtis, tiek principo taikymas ir jo turinys. Iš šios pozicijos plaukiančios išvados yra pateikiamos „Praktinėje etikoje“ bei daugybėje jo straipsnių. Kaip teigia A. Sutton (2008: 131), Singeris, argumentuodamas, kad lygios teisės turi būti suteikiamos ir gyvūnams, tuo pat metu dalį teisų atima iš žmonių, nes ne visi žmonės

laikomi asmenimis, kadangi stokoja tokių bruožų kaip savirefleksija. W. Smithas nurodo, kad atmetę gyvybės šventumo idėją žmonės tampa ne iki galo apsaugotomis būtybėmis. Stokojantieji Singerio nurodytų savybių tampa neasmenimis, neturinčiais beveik jokios moralinės vertės. Toks asmens supratimas dehumanizuoja ir marginalizuoja pažeidžiamiausius visuomenės individus. Smitho žodžiais, atmesdama besąlygiškai saugotino asmens idėją ir pakeisdama ją sąlygine naryste moralės ginamoje sferoje, bioetika pažeidžia tradicinės hipokratinės krikščioniškos medicinos vertybes ir verčia mus tapti „mirties prekeiviais“ (Smith 2000: xiii). Bendra problema, su kuria susiduria ne tik Singeris, bet ir kiti teoretikai (Rachels, Tooley), yra ta, kad vertinant mūsų veiksmus pagal pasekmes, į moralės sferą patenka beveik viskas, net tie mūsų veiksmai, kurie paprastai laikomi neutraliais (Driver 2007: 76). Šią problemą pastebi ir B. Williamsas, išryškindamas, kad tiek utilitarizmas, tiek konsekventizmas beveik nepalieka erdvės pasirinkimui pagrįsti savo veiksmus asmeninėmis vertybėmis (Williams, 2004). Nors nemažai daliai žmonių Singerio išvados atrodo nepriimtinos, o kartais ir ganėtinai šokiruojančios, tačiau jo teorijoje yra visiškai aiškiai apibrėžtas pagrindinis principas, jo taikymo būdas ir objektas – visos būtybės, kurios sugeba jausti skausmą ir yra sąmoningos, priklauso moralės sferai ir jų visų interesų turi būti lygiai ir nešališkai paisoma.

Engelhardto teorijoje principo poreikis nurodomas tvirtinant, kad jis būtinas norint rasti bent kokį konsensuą tarp žmonių, kurių moralinės nuostatos smarkiai skiriasi. Moraliniai pašaliečiai, neturintys jokių bendrų moralinių nuostatų, gali sutarti tik dėl princi-

po, kad neleistina naudoti jėgą prieš nekaltus individus. Įvedus ir pagrindus tokį principą toliau svarstomi moraliniai klausimai, kurie iškyla bioetikoje. Apibendrintas principo pagrindimas atrodo taip: 1) šiuolaikinės sekuliarios etikos kontekstas yra apibrėžtas moralinės fragmentacijos; 2) moraliai fragmentuotame pasaulyje prieštaros gali būti išsprendžiamos įtikinimu, racionali argumentavimu, jėga arba susitarimu; 3) kadangi moralinė fragmentacija lemia negalimumą susikalbėti, tai įtikinimo būdu išspręsti prieštarų neįmanoma. Kita vertus, bet kokios pastangos racionaliai pagrįsti moralines vizijas jau savo prielaidose turi tai, ką bando pagrįsti, todėl neįmanoma išspręsti ir racionali argumentavimu. Mes liekame situacijoje, kurioje prieštaros gali būti išspręstos jėga arba susitarimu. Jei nenorime ir atsisakome jas spręsti jėga, vienintelis mums likęs būdas, Engelhardto manymu, yra susitarimas. Susitarimas tampa bet kokios sekuliarios moralės turimos galios pagrindu, todėl Engelhardtas formuluoja grynai procedūrinį neturiningą (*content-less*) sutikimo principą, draudžiantį naudoti bet kokią jėgą. Taip apibrėžtas principas įgauna pirmenybę prieš bet kurias nuo konteksto priklausomas vertybes ir normas.

W. Robinsonas kaltina Engelhardtą, kad šis, remdamasis konkrečiomis vertybėmis, sekuliarios etikos veikimą prilygina monopolio žaidimui. Abiejose srityse, Robinsono nuomone, galioja tam tikros iš anksto sutartos taisyklės, kurios nėra vertybiškai neutralios. Engelhardto siūlomas „moralinis žaidimas“ esą jau pačiu sutikimo principo įvedimu leidžia blefuoti, apgaulinėti ir manipuliuoti ginant savąsias vertybes. Be šių „vertybių“ būtų labai sunku apginti save sekuliarizuotame pasaulyje,

o jas sutikimo principas ir įneša į teoriją. Todėl pati Engelhardto teorija nesanti tokia vertybiškai neutrali, kaip jis pats to norėtų (Robinson 1997). S. Hauerwasas, kritikuo-damas Engelhardta, pažymi, kad pastarojo įsitikinimas, esą sutikimo principas gali padėti individams susitarti, jau yra nulemtas tam tikros moralinės vizijos, nes gentinėms visuomenėms pati individo ar asmens samprata yra visiškai svetima. Norėdami būti sekuliarios visuomenės dalimi, tokie individai būtų priverčiami save suvokti kaip asmenis (Hauerwas 1997: 40). Vis dėlto Engelhardtas neteigia, jog kas nors privalo žaisti sutikimo principu grindžiamą žaidimą, o tik sako, kad toks žaidimas yra vie-nintelė normų primetimo jėga alternatyva šiuolaikiniame postmoderniame pasaulyje. Svarbiausiu probleminiu tašku Engelhardto teorijoje lieka esminė jo teorijoje asmens samprata. Ji tokia yra, nes būtent asmenys pasirenka sutikimo principą ir asmenys su-teikia moraliai normatyvinę galią, sutikdami jai paklusti. Anot Hauerwaso, „Engelhard-tas pasiūlo konkrečią ir turiningą asmens sampratą, kuri yra visiškai svetima gentinį mastymą turintiems žmonėms. Taigi šitaip žvelgiant Engelhardto projektas neišven-gia tam tikros jėgos formos, nes asmens samprata yra primetama. Pasak M. Aulisio (1998: 434), tai „parodo, jog postmoderny-bės situacija yra dar blogesnė, nei įsivaiz-davo pats Engelhardtas, t. y. „jėgos“ nau-dojimas yra neišvengiamas“. Kita vertus, klausimas apie jėgos naudojimą bandant įteisinti etiką siekia dar Platono laikus. Kaip teigia Williamsas, Platonas, giliai supratęs klausimus, kuriuos kelia galimybė gyventi anapus etiškumo, nebuvo užtikrintas tuo, kad etiško gyvenimo pagrindimas turėtų būti paverstas jėga. Visgi „Platonui politi-

nė etikos pavertimo jėga problema reiškė uždavinį visuomenę padaryti racionalaus pagrindo ikūnytoja, o tokį uždavinį galima išspręsti tik autoritariškai“ (Williams 2004: 33). Aišku, prisiminus Platono valstybės viziją, tokia perspektyva neatrodo viliojanti, tačiau kviečia rimtai apsvarstyti klausimą, ar racionalaus argumentavimo užtenka, norint įtvirtinti etines normas. Nors Engel-hardto teorija, racionaliai grįsdama savo pasiūlytą principą, pretenduoja į universa-lios teorijos statusą, tačiau, pasak Aulisio, jei bioetikos teorija siekia būti reikšminga, ji turi pradėti nuo savoje visuomenėje egzistuojančių prielaidų, nes tik tuomet ji tiks toje visuomenėje iškilusioms svarbiausioms bioetinėms problemoms spręsti.

Visos straipsnyje aptariamos teorijos siekia pateikti normatyvines gaires, arba pagrindinius veiklos principus, tiek atskiriems individams, tiek visai valstybinei politikai. Normos, kaip teigia H. Have, yra taisyklės, nurodančios kryptį ir ją ver-tinančios. „Normų paskirtis – būti gaire ateities gyvenimui ir veiklai bei kriterijumi ar matu, vertinant konkrečius, jau atliktus, veiksmus“ (Have 2003, 28). Šia prasme bioetikos teorijų siūlymai yra verti rimto svarstymo, nes pateikia vertybines perspektyvas, kurios gali turėti konkrečios įtakos, jei bus įgyvendintos valstybiniu mastu. Kadangi normos yra nustatomos pagal tam tikras vertybes, tai bioetinės teorijos, nuro-dančios skirtingas elgesio gaires, atsiremia į skirtingas vertybes, kuriomis paremtos tos teorijos. Singerio utilitaristinė bioetika, didžiausia vertybe laikydama naudą, visais moraliai teisingais veiksmais laiko tuos, kuriais yra prisidedama prie visų gerovės. Iš to plaukia liberalus požiūris į įvairius medicinos laimėjimų taikymus, susijusius

ties su dirbtiniu apvaisinimu, ties su genu inžinerija ar klonavimu, reikalaujant tik pagrįsti tų technologijų naudingumą visuomenei. Tačiau Singerio bioetika neišvengia utilitaristinėms teorijoms keliamų priekaištų, kad trumpalaikės ar ilgalaikės vieno ar kito veiksmo pasekmės gali gerokai skirtis, o net ir nustatę, kad šiuo metu numatytos pasekmės bus teigiamos, negalime būti tikri dėl ilgalaikių pasekmių (Nekrašas 2004, 200). Todėl utilitaristinės etikos siūlomos gairės vertintinos ypač atsargiai.

Engelhardto deontologinė bioetika svarbiausia vertybe laiko laisvę, kylančią iš moralinio agento autonomijos, todėl visa jo bioetinė teorija yra skirta pagrįsti būtinybei įtvirtinti normas, padėsiančias tą laisvę apginti. Toks autonomijos ir laisvės reikšmės pabrėžimas glaudžiai sieja šią teoriją su liberalizmu, o iš to plaukia nurodymas medicinos sferoje remtis laisvos rinkos modeliu, atmetant reikalavimus valstybės lygiu užtikrinti visiems prieinamas medicinos paslaugas. Taip pat yra nubrėžiamos valstybinės politikos ribos, draudžiant kištis į gydytojo ir paciento santykius; neleidžiama apriboti gydytojų veiksmų, grindžiant ribojimo būtinumą visuomenės interesų apsaugojimo svarba. Galima sakyti, kad dėl tokio griežto politinių galių apribojimo, tiek Engelhardto, tiek Singerio siūloma bioetika nėra labai paranki politinėms institucijoms ir tenkinasi antraeiliumi vaidmeniu politiniame-bioetiniame diskurse, veikiančiame įstatymų leidyba. Kita vertus, reikia pabrėžti, kad tokia liberali bioetikos samprata, paremta autonomijos svarbos pervertinimu, neatliepia jokių pažeidžiamų visuomenės grupių interesų, į kuriuos atkreipti dėmesį siūlo tiek krikščioniškoji, tiek Beauchamp'o ir Childresso teorija.

Išvados

1. Singeris ir Engelhardtas, savo teorijose siūlydami naudotis vienu *pagrindiniu* principu, aiškiai tęsia vienos etinės koncepcijos – deontologijos ar utilitarizmo – liniją. Jų principai yra viena-reikšmiškai pagrįsti šiose koncepcijose įtvirtintomis vertybėmis – nauda ar pagarba individų laisvei. Tačiau teoretikų siūlomas bioetinių prieštarų sprendimo būdas yra nepriimtinas kitas vertybes pripažįstantiems pliuralistinių visuomenių nariams.
2. Singerio ir Engelhardto teorijose pagrindinis moralinis principas siejamas su asmens samprata, kai asmeniu laikomas tik autonomiškas individas, kaip teigiama Engelhardto teorijoje, arba tik sąmoningas individas, kaip tvirtinama Singerio koncepcijoje. Šis principas draudžia daryti žalą tik būtybėms, turinčioms asmens statusą. Iš minėtų teorijų plaukia daugeliui bioetikų nepriimtinos išvados, atveriančios erdvę prieštarai vertinamoms praktikoms: eutanazijai, pagelbstimajai savižudybei, abortui ir pan.
3. Singerio ir Engelhardto teorijose principai yra aiškiai normatyviškai grindžiami. Nors tiek autonomijos, tiek sąmoningo asmens sampratos sulaukia pagrįstos kritikos, bet abi teorijos pasiūlo apibrėžtus atsakymus į prieštarigus bioetikos klausimus. Kita vertus, teorijų teikiami atsakymai daugumai bioetikų yra nepriimtini, nes pačių teorijų autorių etinė pozicija yra pasirinkta jau iki diskusijos ir nebediskuojama. Tačiau šios teorijos bent jau bando suprantamai atsakyti į normatyvinį klausimą, kada

ir kodėl asmuo privalo elgtis moraliai. Vis dėlto šie pasiūlymai yra vertintini itin atsargiai, nes pernelyg liberalus

požiūris į mediciną sudaro prielaidas ją suvokti tik kaip dar vieną iš komercijos šakų.

LITERATŪRA

Aulisio, M., 1998. The Foundations of Bioethics: Contingency and Relevance. *Journal of Medicine and Philosophy* 23 (4): 428–438.

Bartkienė, A., 2011. Bioetikos metodologinio pagrindo paieška (I): daugiaprincipinė prieiga. *Problemos* 80: 54–64.

Driver, J., 2007. *Ethics: the Fundamentals*. Blackwell Publishing Ltd.

Engelhardt, H. T. Jr., 1996. *The Foundations of Bioethics*. New York: Oxford University Press.

Hauerwas, S., 1997. Not all peace is peace: Why Christians cannot make peace with Engelhardt's Pace. In: *Reading Engelhardt: Essays on the Thought of H. Tristram Engelhardt, Jr.* Ed. by B. P. Minogue, G. Palmer-Fernandez, and J. E. Reagan. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, The Netherlands, p. 31–44.

ten Have, H.; ten Meulen, R.; van Leeuwen, E., 2003. *Medicinos etika*. Vilnius: Charibdė.

Kaczor, Ch., 2005. *The Edge of Life: Human Dignity and Contemporary Bioethics*. Dordrecht: Springer.

Nekrašas, E., 2004. *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Robison, W. L., 1997. *Monopoly with sick moral strangers*. In: *Reading Engelhardt: Essays on the Thought of H. Tristram Engelhardt, Jr.* Ed. by B. P. Minogue, G. Palmer-Fernandez, and J. E. Reagan. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, The Netherlands, p. 95–112.

Singer, P., 1993. *Practical Ethics*. Cambridge University Press.

Singer, P., 2002. Unsanctifying human life. In: *Unsanctifying Human life*. Ed. by H. Kuhse. Blackwell Publishers Ltd, p. 215–232.

Singer, P., 2002. All animals are equal. In: *Unsanctifying Human life*. Ed. by H. Kuhse. Blackwell Publishers Ltd, p. 79–94.

Smith, W. J., 2000. *Culture of Death: The Assault on Medical Ethics in America*. San Francisco: Encounter Books.

Sutton, A., 2008. *Christian Bioethics: A Guide for the Perplexed*. London: T&T Clark.

Williams, B., 2004. *Etika ir filosofijos ribos*. Vilnius: ALK/Dialogo kultūros institutas.

A SEARCH FOR METHODOLOGICAL BASIS IN BIOETHICS (II): MONOPRINCIPLE APPROACH

Aistė Bartkienė

S u m m a r y

The second paper in the series (see Bartkienė 2011) is designated to disclose the ways of solving the bioethical problems proposed by P. Singer and T. Engelhardt. Both thinkers use one principle approach maintaining that a single main principle is sufficient for acquiring basic normative guides in bioethics. Singer develops a utilitarian position and is questioning traditional notion of a person. Engelhardt is emphasizes the principle of respect for autonomy and proposes deontological conception of bioethics. On one hand, these theories offer clear normative guidance for resolving

bioethical controversies in the sphere of medicine. On the other hand, these proposals should be evaluated very carefully because by stressing the significance of the notion of a person both theories reject traditional values of medical ethics, such as beneficence and respect for human life. Marginalizing the most vulnerable groups of society, such as mentally ill and small children, they open the path for dehumanized and commercialized medicine.

Key words: bioethics, autonomy, justice, utilitarianism.

Iteikta 2011 09 19